

8

АЖ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ДЭХЬ ТӨРИЙН ОРОЛЦОО : МОНГОЛ ДАХЬ ҮНЭЛГЭЭ

С.Долбадрах

Абстракт

Энэ судалгааны ажлаар Монгол Улсын аж үйлдвэрийн салбар дахь төрийн оролцооны өнөөгийн төлөв байдал, шинж чанарыг тодорхойлж, эдийн засаг болон улс төрийн эдийн засгийн ухаан дахь төрийн оролцооны оновчтой хэлбэр, түвшинтэй харьцуулах замаар үнэлэлт, дүгнэлт өгөх зорилго тавьсан.

Манай улсын 18 жилийн өмнөөс хийж ирсэн шилжилт нь сонгодог либераль шилжилтийн арга зам байдаг бөгөөд уг бодлогын онцлог нь эдийн засаг дахь төрийн оролцоог хамгийн бага байлгах, үнэ, худалдааг нэн даруй чөлөөлөх, зах зээлийн механизмд тулгуурлан хөгжих, төрөөс аж ахуйн үйл ажиллагаанд аль болохоор бага оролцож, хувийн хэвшлийн эрчимтэй өсөлтийг дэмжихэд оршиж байдаг. Нөгөө талаас, дэлхийн аж үйлдвэрлэл өндөр хөгжсөн орнуудын нийтлэг туршлага, тэдгээрийн амжилтыг нөхцөлдүүлсэн тогтсон баримтуудыг олж тогтоон, эдгээр онолын шинжүүрүүдтэй Монгол Улсад аж үйлдвэржилт явагдаж байгаа бодит үйл явцыг тоон болон чанарын үзүүлэлтүүдээр илэрхийлсэн үзүүлэлтүүдийг харьцуулан дүгнэх замаар судалгааны ажлын эцсийн үр дүнг гаргасан.

Судалгааны ажлаас, манай улсын аж үйлдвэрийн салбарт оролцож буй төрийн оролцоо маш сул, бодлого хэрэгжүүлэх оновчтой бүтэц тогтоогүй, зохицуулах, удирдах асуудлаа буруу сонгодог гэх мэт, ерөнхийдөө, сөрөг үр дүнг гарч байна.

Аж үйлдвэрлэл дэх төрийн оролцоог тайлбарлах; онолын тойм

Засгийн газраас аж үйлдвэрлэлийн салбарт хийж буй зохицуулалт (government regulation) гэдэг нь тухайн нэг аж үйлдвэрлэлийн салбар дахь тодорхой, нарийн хуулийн системийн үйлчлэл дор үйл ажиллагаа явуулж байгаа бүх пүүсүүдэд оноож байгаа

- ✓ бүх төрлийн татвар болон татаас,
- ✓ зах зээлийн үнүүд болон зах зээлд орох үйл явцад тавигдаж байгаа хууль зүйн болон захиргааны хяналтууд,
- ✓ бусад эдийн засгийн онцгой үйл ажиллагааг хэлнэ.

Aldridge (2004)-д дурдснаар, аж үйлдвэрлэл дэх зохицуулалтыг ¹⁹ тайлбарладаг хамгийн чухал буюу түгээмэл хоёр онол нь Нийгмийн Сонголтын Онол (The Public Choice Theory) ба Эдийн Засгийн Онол (The Economic Theory) юм. Нийгмийн Сонголтын Онолоор, зохицуулах бодлогын объект нь нийгмийн зардлыг бууруулах зах зээлийн үр ашиггүй байдлыг засах явдал байдаг. Тиймээс энэ онол нь нийгмийн зардлыг өсгөх нь “засгийн газрын гажуудал (governmental failure)”, нийгмийн зардлыг өсгөх бодлого хэрэгжүүлдэг улс төрч нь дахин сонгогдох боломжгүй гэсэн сөрөг утга, санаа агуулж байдаг. Уг онолын эмпирик баталгаа нь АНУ дахь 1970-1980 онуудын үнэ чөлөөлөлт болон төрийн хяналтаас гаргах үйл явцын (deregulation) ²⁰ гэнэтийн өсөлт гэж үздэг. Гэвч хэрэглэгч болон үйлдвэрлэгчийн хоёулангийнх нь эдийн засгийн баялагийг зохицуулалттайгаар хамгийн их байлгаж болно гэсэн дээрх дүгнэлт нь бусад цаг хугацааны эдийн засгийн түүхэн баримтаар хялбархан батлагдаж, дэмжигдэж чаддаггүй. Түүнчлэн, Нийгмийн Сонголтын Онолыг хамгаалагчид нь “хоёрдогч” болон “гуравдагч-ертөнцийн” зохицуулагчдыг “хөгжиж байгаа” буюу тайлбарлах боломжгүй хэмээн ихэнх тохиолдолд хайхрахгүй, авч үздэггүй байна.

Эдийн Засгийн Онол нь (Stigler, 1971 ба Peltzman, 1976) аж үйлдвэрлэл дахь зохицуулалтыг улс төрчдийн ашигладаг саналыг хамгийн их байлгах арга, аргачлалаар тайлбарласан байдаг. Уг онолоор зохицуулалт нь өөрөө эдийн засгийн бараа, зохицуулагчид нь тухайн барааны нийлүүлэгчид ба аж үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалттай хувьцаа эзэмшигчид (лобби бүлгүүд) нь зохицуулалтын үр ашгийг хүлээн авагчид буюу худалдан авагчид байна гэж үздэг. Мөн, нийгмийн бусад гишүүдийг зохион байгуулалтгүй буюу оновчтойгоор-хайхардаггүй хүмүүс (rationally-ignorant), улмаар зохицуулалтын үр дүн, гарцад нөлөөлөх боломжгүй хэмээн үздэг (Peltzman, 1993). Энэ онолоор зохицуулалт (чөлөөлөлт) амжилттай

¹⁹ Үүнээс хойш “зохицуулалт” гэсэн нэр, томъёолол нь төрөөс хэрэгжүүлдэг, дээр тодорхойлсон арга, хэрэгслүүдийг илэрхийлнэ.

²⁰ Үүнээс хойш “чөлөөлөлт” гэсэн нэр, томъёолол нь үнэ чөлөөлөлт болон төрийн хяналтаас гаргах үйл явцыг (deregulation) илэрхийлнэ.

хэрэгжсэн гэж зөвхөн зохицуулагдсан аж үйлдвэрлэлийн хувьцаа эзэмшигчид хожсон байхыг хэлдэг. Гэвч уг онол нь түүхэнд тэмдэглэгдэн үлдсэн бодит баримт болох чөлөөлөгдсөн аж үйлдвэрлэлийн салбарынхтай харьцуулахад доогуур байдаг зохицуулалттай аж үйлдвэрлэлийн салбарууд дахь бүтээмжийн өсөлтийг тайлбарлахад эмпирик эргэлзээтэй байдалд ордоогоороо дутагдалтай талтай гэж үздэг.

Хөгжиж буй орнуудын (ХБО) хувьд дээрх зогсонги өсөлттэй зохицуулалтыг эрдэмтэд тооцоолох боломжгүй улс төрийн хүчин зүйл болон ХБО-уудын нийтлэг шинж чанар, цаг хугацаанд өсөн нэмэгдэж байдаг авилгалтай холбон тайлбарласан байдаг.

Нөгөө талаас, дээрх хоёр онолын дутагдалтай талуудыг зассан онолын шинэ тайлбар, урсгал хөгжиж байна. Тухайлбал, Эдийн Засгийн Онол дахь зохицуулалтыг сонгогдсон улс төрчид нь өөрсдийн дахин сонгогдохыг баталгаажуулахын тулд саналыг хамгийн их байлгах хэрэгсэл болгож ашигладаг гэсэн баримтыг тухайн улс төрч нь дахин сонгогдох магадлалаа хамгийн их байлгах нь оновчтой ба энэ нь тухайн зохицуулагч нийгэм дэх бүх санал өгөгч гишүүдийн эдийн засгийн сайн сайхан байдал, баялагийг тооцон, авч үзснээр хангагдана гэж үздэг болжээ. Нийгмийн Сонголтын Онолын хувьд зохицуулагчийн гол объект нь нийгмийн зардлыг бууруулах явдал байсан бол сүүлийн үеийн онолд зохицуулагчийн объект нь хувь хүмүүсийн сайн сайхан байдлын өсөлтийг тогтмол барьж байх эдийн засгийн мөчлөгийг тогтворжуулах, зөөлрүүлэх бодлого байна гэж үздэг болжээ.

Түүнчлэн, зохицуулагч нь урт хугацааны түвшинээс илүү хурдан бүтээмжийн өсөлттэй байгаа компани болон аж үйлдвэрүүдэд илүү чанга, хатуу зохицуулалт оноох хэрэгтэй бол (монополийн эсрэг) эсрэг тохиолдолд, өөрөөр хэлбэл, урт хугацааны түвшинээс доогуур бүтээмжийн өсөлттэй компани, аж үйлдвэрүүдэд зохицуулагч нь чөлөөлөх бодлого барих хэрэгтэй. Эдгээр бодлогын үр дүнд, зохицуулах болон чөлөөлөх шийдвэрүүд нь урьдчилан таамаглах боломжтой болох ба тухайн нэг аж үйлдвэрлэлийн салбар дахь бүтээмжийн өсөлтийг харах, судлах боломжтой болдог гэж үздэг байна.

Зохицуулах шалтгаан

Эдийн засгийн харилцаа, зах зээлд төрөөс оролцож, зохицуулах хамгийн энгийн, нийтлэг шалтгаануудад ***зах зээлийн гажуудал (market failure), тэгш хуваарилалт (equity)*** болон ***гэрээний бүрэн бус байдал ба модорхой бус байдлын (incompleteness of contracts and uncertainty)*** асуудал багтдаг. Зохицуулалтгүй зах зээл дээрх компаниуд нь өөрийн үйл ажиллагааны эдийн засгийн болон нийгмийн зардлыг үнэн зөвөөр, бүтнээр тооцох сонирхолгүй байдаг. Жишээ нь, байгаль орчны бохирдлын ил болон далд зардал, ажлын байрны аюулгүй байдлыг хангах зэрэг нь тухайн пүүсийн үйл ажиллагаанд нэмэлт зардал үүсгэж байдаг учраас пүүс зардлын хувьд давуу байдал олж авахын тулд аль болох эдгээр зардлыг тооцох сонирхолгүй байдаг. Нөгөө талаас, эдийн засгийн агуулгаараа зохицуулалт нь үйлдвэрлэлийн үр ашгийг дээшлүүлэх зорилготой байдаг.

Гэрээний бүрэн бус байдал болон тодорхой бус байдал гэсэн ойлголт нь тоглоомын онолтой илүү холбоотой ойлголт юм. Төр нь эдийн засгийн зохион байгуулалттай агентуудын хоорондох тоглоомд (харилцаанд) боломжит чадварлаг тоглогч (оролцогч) байж чаддаг. Жишээ нь, эдийн засаг дахь нэг агент аж үйлдвэржилт болон эдийн засгийн бүтцийг шинэчлэх хүчтэй програм хэрэгжүүлэхийг хүсэж байна гэж үзье. Энэ програм нь ямар ч эргэлзээгүйгээр эдийн засгийн нийт орлогыг нэмэгдүүлж чадна. Гэвч энэ нь өөрөө бүх талууд үүнд нэгдэж орно гэдгийн баталгаа болж чадахгүй. Учир нь, нэгдүгээрт, бүх хүмүүс үүнээс хожоо олохгүй, зарим хүмүүсийн мэргэжил үүнд хэрэглэгдэхгүй байж болно, мөн зарим үйлдвэрүүд дампууран алга болж болно. Хоёрдугаарт, хэн ч эцсийн үйлдвэрлэл, гарцын хэмжээг маш тодорхойгоор урьдчилан таамаглаж, тооцоолж чаддаггүй. Оролцогч талууд тус бүрийн хүртэх ашгийн хэмжээнд тодорхой бус байдал оршин байна.

Агентууд үр ашигтай тохиролцоонд хүрэхийн тулд өргөн хүрээтэй, олон тооны асуудал, хувьсагч дээр гэрээ байгуулах хэрэгтэй болно. Зарим хуучин үйлдвэрүүд нь хаагдаж, шинэ үйлдвэрүүд бий болох нь алдагдлыг нөхөн төлөх боломжийг бий болгоно. Энэ солилцоог трансакци болон өмчийн эрхийн байгууламж удирдана. Иймээс төр нь бүх талууд хүлээн зөвшөөрөхүйц үр дүн гаргах хамгийн их, боломжит арга хэрэгслүүд болон урьдчилан тооцох боломжгүй нөхцөл байдлыг хариуцан шийдвэрлэж чадах чадварыг агуулсан ерөнхий зохицуулагчийн үүрэг гүйцэтгэх ёстой болдог.

Гэвч эдгээр асуудлыг зохицуулалтаар засах, шийдвэрлэх зорилго нь үргэлж амжилттай хэрэгжиж чаддаггүй. Үүнд дараах үндсэн шалтгаанууд байдаг гэж үздэг.

1. Эдийн засгийн зохицуулалт нь тухайн аж үйлдвэрлэлийн салбарын зардал болон эрэлтийн бүтцийн талаарх хангалттай мэдээллийг шаардаж байдаг бол бодит байдал дээр зохицуулагч нар ийм мэдээлэлтэй холбогдож тэр бүр чаддаггүй.

2. Улс төрийн асуудал нь үр ашиггүй эдийн засгийн үр дүнд хүргэдэг. Учир нь зохицуулалт буюу нөөц болон орлогыг дахин хуваарилалтыг улс төрчид зах зээлийн гажуудлыг засахаас илүүтэйгээр улс төрийн хожоо, давамгайл байдлаа хангахад хэрэглэдэг. Ийм нөхцөлд хэрэгжиж буй ихэнх зохицуулалт нь эдийн засагт сөргөөр нөлөөлдөг. Үйлдвэрлэлийн салбарт хэрэгжүүлдэг олон янзын хэлбэр, төрөл зүйлийн татвар, квот, лиценз болон татаас гэх мэт зохицуулалтын арга хэрэгслүүд нь улс төрчдийн хувьд нийгмийн тодорхой хэсгээс хүлээн авах улс төрийн дэмжлэгтэй төлөх төлбөрийн хэрэгсэл болдог. Жишээ нь, АНУ-д, жил бүр, газрын самрын үнийн зохицуулалтаар хэрэглэгчийн илүүдлээс үйлдвэрлэгчид уруу 225 сая ам.долларын хэмжээтэй төлбөр шилжиж, 34 сая ам.долларын боломжит орлого (deadweight loss) уг салбар алддаг байна. Ийм баялагийн шилжүүлэлт нь араасаа нийгэм дэх баялагийн хуваарилалт, зохицуулалтыг авч үзэхэд хүргэдэг, өөрөөр хэлбэл, өөр нэг шийдвэрлэх ярвигтай асуудлыг бий болгож байдаг.

3. Үр ашиггүй зохицуулалт нь шинэчлэлт хийх шалтгаан болдог. Тухайлбал, шинэ, орчин үеийн технологитой компани нь тухайн салбар дахь зохицуулалтыг бууруулахын тулд улс төрчдийг лоббидох, хэрэглэгч болон үйлдвэрлэгчид нь хямд үнээр бараа, бүтээгдэхүүн худалдаж авах өөр арга зам олон тухайн зохицуулалттай зах зээлээс гарч эхэлдэг. Иймээс харьцангуй бага зохицуулалттай импорттой өрсөлдөхийн тулд дотоодын үйлдвэрлэгчдийн зүгээс тухайн зах зээлийг чөлөөлүүлэх шаардлага хүчтэй гарч ирдэг. Тодруулбал, дотоод болон гадаад зах зээлд худалдаалагддаг бүтээгдэхүүн (tradable good) үйлдвэрлэдэг, илүү их зохицуулалттай салбарын үйлдвэрлэгчид нь үйлдвэрлэлийнхээ зардлыг бууруулахын тулд тухайн салбарыг чөлөөлүүлэх сонирхолтой байдаг.

Зохицуулалтын өөрчлөлтийн нөлөөллийг үнэлэх нь

Үнэлгээнд, хэрвээ тухайн зохицуулалт байхгүй, хэрэгжихгүй бол ямар нөхцөл байдал (counterfactual) бий болох байсныг тодорхойлох нь хамгийн чухал, хүнд зорилт байдаг. Хэрвээ үүнийг ямар нэгэн байдлаар тодорхойлсон тохиолдолд тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлснээр бий болсон өөрчлөлтийг харьцуулах замаар уг хоёр нөхцөл дэх зардал ба ашиг, хожооний ялгаатай байдлыг үнэлэх болон хэрэглэгч, үйлдвэрлэгчдэд үзүүлэх нөлөөллийг тооцох боломжтой болдог.

Практикт зохицуулалтын зардлыг үнэлэх 5 үндсэн арга байдаг гэж үздэг.

1. Эконометрикийн арга. Үйлдвэрлэлийн гарцын хэмжээг шууд үнэлэх эсвэл үйлдвэрлэлийн болон зардлын функцыг ашиглан зохицуулалтын өөрчлөлтийн нөлөөллийг хэмждэг. Хэдийгээр энэ төрлийн судалгаанууд нь эмх цэгцтэй, таамаглал шалгах шинжүүрүүдтэй статистик мэдээллээр хангадаг боловч тэдгээрийн томъёолол нь ихэнхдээ хэтэрхий ерөнхий, бодит байдал дахь үйлдвэрлэлийн харилцааны шинж чанарыг тодруулахаас зайлсхийсэн хандлагатай байдаг хэмээн шүүмжлүүлдэг.

2. Зарлага, зарцуулалтын үнэлгээ. Ерөнхийдөө, түүвэр судалгаагаар пүүсүүд болон бизнесийн үйл ажиллагаатай холбогдон, зохицуулалтанд зохицоход гарсан зардлыг тодорхойлох судалгаа байдаг. Шууд түүвэр судалгаа нь зохицуулалтын зардлын хялбар илэрхийлэгдсэн үнэлгээнүүдийг гаргах боловч ийм төрлийн судалгаанууд нь хэд хэдэн хүндрэлүүдтэй тулгарч байдаг. Эхнийх нь түүврийн төлөөлөх чадварын гажилт. Жишээ нь, пүүс улс төрчдийг зохицуулалтаар туслах байх гэж найдан зардлаа үнэлэхдээ өсгөж хэлэх боломжтой юм. Дараагийнх нь, шууд зардлын судалгаанууд нь тухайн зохицуулалт байхгүй байсан бол ямар нөхцөл байдал бий болох байсныг тодорхойлдоггүй учраас харьцуулсан байдлаар үнэлэх боломжгүй байдаг.

3. Инженерийн аргачлал. Тоног төхөөрөмж суулгах шууд зардал болон чанарын өөрчлөлтийг тохируулахад гарч байгаа нэмэлт зардлыг тооцдог.

4. Бүтээмжийн судалгаа. Цаг хугацаан дахь тухайн салбарын бүтээмжийн өөрчлөлт болон зохицуулалт байхгүй байх үеийн бүтээмжийн хоорондын ялгааг харьцуулдаг. Энэ төрлийн судалгаанд зардлын тоон өгөгдлүүдийн төлөөлөх байдал болон цаг хугацаан дахь макро эдийн засгийн нөхцөл байдлын тодорхойлогчдыг тогтоох нь хүндрэл бий болгож байдаг.

5. Ерөнхий тэнцвэрийн загвар. Сүүлийн үед илүү түгээмэл, нийтлэг болж байгаа судалгааны аргачлал юм. Энэ нь төгс өрсөлдөөнт зах зээл хэрхэн шинэ бодлого буюу зохицуулалтын өөрчлөлтөнд хариу үйлдэл үзүүлж буйг шалгаж, тогтоодог. Ерөнхий тэнцвэрийн загвар нь нилээн их хэмжээний тоон өгөгдөл шаардах боловч зохицуулалтын нөлөөллийг үйлдвэрлэлийн гарц, ажил эрхлэлт болон баялагийг илэрхийлэгч хувьсагчуудтай холбосноор зохицуулалтын үзүүлэх нөлөөллийн илүү сайн дүр зургийг бий болгож чаддаг.

Зохицуулалтаас олох ашиг, хожоог хэмжих үндсэн 2 арга нь эдийн засгийн агентуудаас зохицуулагчийн стандарт буюу хамаарах үнэлгээн (contingent valuation) дэх өөрчлөлтөнд хэр зэргийг төлөхөд бэлэн байгааг асуух эсвэл тухайн өөрчлөлтөнд агентууд бодиттойгоор төлсөн төлбөрийн хэмжээнээс үндэслэн дүгнэх явдал байдаг. Хамаарах үнэлгээ нь агентын судалгааны асуулга дээр сонгож байгаа сонголт болон бодит нөхцөлд байдалд хийх байсан үйлдлийн зөрүү их тусам гажилт нэмэгддэг. Иймээс судлаачид төлөхөд бэлэн байдлыг дүгнэхдээ төлөв байдлын гажилтыг хасах, сүүдэр үнэ болон цалингийн аргыг ашигладаг. Сүүдэр үнэ болон цалингийн арга нь чанарын дэвшилтийн ахиу өртөгийг үнэлэхэд чиглэгддэг. Жишээ нь, ажилчны тухайн ажлын байрныхаа аюулгүй байдлыг үнэлж байгаа өртөгийг ажилчин аюул, эрсдэлтэй орчинд ажиллаад авах цалингийн нэмэгдлээр төлөөлүүлж болно. Ийм маягаар далд цалингийн (үнийн) нэмэгдлийн эконометрик судалгаанууд нь ажилчдын ажлын байрны аюулгүй байдлын сайжралтанд төлөхөд бэлэн байдлын хэмжээг тодорхойлж чаддаг.

Сүүдэр үнийг ашиглан хийх иймэрхүү үнэлгээнүүд нь хэрэгтэй мэдээллээр хангах боловч шууд бус арга аргачлалаас маш их хамаарч, ихэнх тохиолдолд үнэлгээний тэгшитгэл дэх хувьсагчдыг тодорхойлох (identification problem) болон хасагдсан хувьсагчийн проблемтой (omitted variable problem) тулгарч байдаг.

Аж үйлдвэрлэл дэх зохицуулалтын эмпирик жишээ, баримт

Аж үйлдвэржилтийг төрийн шууд оролцоотойгоор амжилттай хэрэгжүүлсэн улс орнуудын туршлага, жишээ баримтанд, ялангуяа манай Монгол Улсын хөгжлийн нөхцөл байдалтай адил түвшнээс хөгжсөн улсуудын тоонд Азийн бар гэгдэх 4 улс, Казакстан, Европийн Финланд, Австри, сүүлд хөгжиж байгаа Чех, Унгар, Польш болон Кувейт, Израйл гэх мэт улс, орнуудыг дурдаж болох юм.

Энэ тухай маш олон ном зохиол, өгүүллэг, судалгааны ажил байгаа нь тодорхой ба тэдгээрийн дундаас АНУ-ын Корнеллийн Их Сургуулийн Улс төр,

эдийн засгийн ухааны цуврал судалгааны тайлангаас Juhana Vartiainen (1999)²¹-д дурдагдсан аж үйлдвэржилтийн шилжилтийг амжилттай хэрэгжүүлсэн улс орнуудын жишээ, баримт болон тодорхойлогч хүчин зүйлүүдийг тайлбарлан танилцуулья. Энэ судалгааны ажлыг голлон ашиглаж байгаагийн шалтгаан нь уг судалгаанд авч үзэж байгаа улсууд, тэдгээрийн түүхэн нөхцөл байдал, сургамжууд нь манай улсын өнөөгийн нөхцөл байдалтай ойрхон, авч хэрэгжүүлэх боломжтой байгаад оршино.

Зохиогч *Өмнөд Солонгос, Тайвань, Финланд* болон *Австри* улсуудын аж үйлдвэржилтийн түүх, туршлагыг онцлон авч үзсэн байна. Учир нь эдгээр улсуудын төрийн зүгээс авч хэрэгжүүлсэн бодлогууд нь норматив улс төрийн болон эдийн засгийн шинжлэх ухаан, онолын тайлбар дахь төрд эдийн засгийг хөгжүүлэх потенциал, боломж агуулагддаг болон позитив байдлаар төр нь нөөцийн хуваарилалтанд стратегийн зөрчилдөөнтэй хүнд байдалд орохоо урьдчилан таамаглаж чаддаг гэсэн баримтуудыг хангаж байна гэж үзсэн байна. Түүнчлэн зохиогч нь дээрх 4 улсын туршлагыг нэгтгэн, тогтсон баримт болгон хэлбэржүүлж, улмаар эдгээр улсуудын төр нь яагаад амжилттай хөгжлийн бодлогуудыг хэрэгжүүлж чадсаныг тайлбарлах онол болон эдгээр улсуудын бодлогын төвд байсан, эдийн засгийн өсөлт, хөгжлийн онолыг ашиглан урьдчилан таамаглах нөхцөл байдлыг санал болгосон.

4 улсын хөгжлийн нийтлэг туршлага:

- Төр нь технологийн эерэг дам нөлөөтэй гэж үзсэн тодорхой нэг аж үйлдвэржилтийн бодлогыг хэрэгжүүлэхийг зорьдог
- Хөрөнгө оруулалтанд нөлөөлөхүйц зээлийн хүүгийн бага түвшний бодлого хэрэгжүүлдэг
- Төрийн эрхийг хэрэгжүүлэгчид нь, хэрвээ, тэдгээрийн технологийн тухай мэдлэг аж үйлдвэрлэл эрхлэгчдийнхээс бага гэдгийг ойлгож байвал нэгдсэн нэг удирдлагын систем бий болгож төрийг давуу талтай болгодог боловч,
- Нэгдсэн нэг удирдлагын бүтэц нь стратегийн зөрчилдөөнтэй байдалд хүргэж, төр үүнийг сонгогдсон аж үйлдвэржилтийн бодлого болон стратегийн хувьсагчид буюу зах зээлийн үнүүдийг хязгаарлах бодлогын аль алинаар зөөлрүүлэх хэрэгтэй болдог, тиймээс
- Төр нь өөрийн бодлогыг тулгах, түүнийг хэрэгжүүлэх хангалттай хүчтэй байх ёстой.

²¹ Vartiainen, J. (1999). Successful State Intervention in Industrial Transformation. In Meredith Woo-Cumings (Ed), *The Developmental State* (pp. 200-234). Cornell Studies in Political Economy.

4 улсын хөгжлийн амжилтын тогтсон баримт болон онол:

1. Төр нь маш хүчтэй хөндлөнгөөс оролцогч буюу тухайн үеийн төлөвлөгөөт эдийн засаг дахь төртэй адилхан шинэ хөрөнгө оруулалтын практик байгууллага байдаг.
2. Энэ 4 улс нь туйлын зохион байгуулалттай, нэгдсэн нэг удирдлагатай (corporatist) эдийн засагтай буюу эдийн засаг болон аж үйлдвэржилтийн стратегийн шийдвэрүүд нь төр болон бизнес, хөдөлмөрийн сонирхлын зохион байгуулалттай бүлгүүдийн хамтын шийдвэрээс гарч ирдэг.
3. Улс төрийн болон хамтын шийдвэрүүд нь капиталын хуримтлалд шаардлагатай хадгаламжийн илүүдлийн урсгал болон орлого хуваарилалтын бодит байдалд үүсэх зөрчилдөөнтэй байдлыг зохицуулж байдаг.
4. Өргөн хүрээтэй төвлөрсөн төлөвлөгөөтэй боловч төр болон улс төрийн тогтолцоо нь, хамгийн гол нь, либерал, чөлөөт зах зээлийн систем болон хувийн өмчийг хүндэтгэн үзэх үзлийг гол зарчмаа болгодог.
5. Хэд хэдэн түүхэн шалтгаанаар төр нь улс төрийн хувьд хүчтэй, гаргууд мэргэшсэн, чадварлаг төрийн албатай (bureaucracy).
6. Олон улсын харилцаандаа эдгээр 4 улс нь бүгдээрээ капитализм болон коммунизм гэсэн хоёр үзэл суртлын өрсөлдөөний хил дээр байрлаж, бүрэн эрхт байдлаа алдах аюул, заналхийлэлтэй тулгардаг байсан.

Дээрх баримтуудаас зохиогч “амжилттай хөгжлийн төр”-ийн онолыг дараах байдлаар тодорхойлжээ. Өөрөөр хэлбэл, доор дурдах дүгнэлтүүд нь эдийн засгийн хөгжлийг амжилттай хэрэгжүүлж чадах төрийн үндсэн шинж чанарыг илэрхийлнэ.

- Төрийн хөндлөнгөөс оролцох оролцоо болон төлөвлөлтийн урт хугацаан дахь хувийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих хөшүүрэг нь сулардаггүй;
- Чадварлаг, нийгмийн гишүүд нь үүнийхээ боломжийг ашиглан давуу тал болон мөнгө олж чаддаг үнэлүүштэй төрийн албатай, тэр нь төрийн бодлогын зохион байгуулалттай сонирхлын бүлгүүдээс бие даасан байдлыг хангаж, төрийн албаны гишүүдийн орлогыг хамгийн их байлгахыг зоридоггүй;
- ✓ Чадварлаг төрийн алба: Тогтвортой, үнэмшилтэй, нийцтэй, хамгийн гол нь нэг өдрийн дотор өөрчлөгддөггүй бодлого боловсруулдаг төрийн бүтцийг илэрхийлнэ. Жишээ нь, Япон, Өмнөд Солонгос болон Тайвань зэрэг улсуудад авто машин, электроникийн үйлдвэрлэлийн салбарыг хөгжүүлэхдээ нэг хэсэг компаниудыг сонгон шалгаруулж аван, урт хугацаанд тогтвортой бодлогоор дэмжин хөгжүүлсэн байдаг.

✓ Сул төр нь өөрийнхөө гишүүдийн орлогыг хамгийн их байлгах зорилготой төрийн албыг хөгжүүлэх хандлагатай байдаг. Жишээ нь, Африк тивийн цэргийн хувьд хүчирхэг бусад зүйл дээр сул, дорой төрүүдийг дурдаж болно.

- Төр нь, зохион байгуулалттай сонирхлыг төлөвлөлт, логик утга санаа сайтай, тэнцвэртэй нэгдсэн нэг удирдлагын сүлжээг бий болгон удирдаж чаддаг;
- Төр болон түүний нэгдсэн нэг удирдлагын янз бүрийн хамтрагчид нь санхүүжилтыг хуваарилах болон орлого хуваарилалтыг зохицуулах өөрийн гэсэн арга хэрэгсэлтэй;
- Үндэстэн нь олон улсын харилцаанд эмзэг байдалтай, өөрөөр хэлбэл, хэрвээ эдийн засгийн гажуудалд ороход улс, үндэстний хувьд сөнөж, мөхөх аюултай тулгарч байдаг.

Шигтгээ. БНСУ-ын (Өмнөд Солонгос) аж үйлдвэржилтийн туршлага

Өмнөд Солонгосын төр нь зөвхөн хөдөлмөр, ажил эрхлэлтэнд чиглэгдсэн бус бизнесийн үйлд ажиллагаанд чиглэсэн маш хүчтэй төр юм. Амжилттай ажиллаж байгаа үйлдвэрлэгчдийг хөхүүлэн дэмжихийн хажуугаар бизнесийг нь цэгцлэх чадвартай байдаг. Өмнөд Солонгосын бусад хожуу аж үйлдвэржсэн улсуудаас ялгагдах гол онцлог нь хувийн хэвшлийн бизнесийг цэгцлэх төрийн туршлага байсан. Amsden болон Woo-Cumings нар Өмнөд Солонгосын аж үйлдвэржилтийн түүхэн замналыг дараах байдлаар тодорхойлжээ.

Өмнөд Солонгос дахь Японы колончлол нь Дэлхийн II дайны дараа үйлдвэрлэлийн вакуумжсан орчныг үлдээсэн бөгөөд нийгмийн давхаргуудын хөгжил сул байсан учраас 1960-аад оны үед Солонгосын засгийн газар өөрийн хүчтэй байдлыг байгуулж чадсан. Газрын эзэд, сурвалжит баячуудыг газрын шинэтгэлд оруулж, маш цөөхөн, сул хөгжилтэй ажиллах хүчнийг хөгжүүлэх хүнд зорилтуудыг хэрэгжүүлж, том үйлдвэрлэгчдийг засгийн газрын татаасаас хамааралтай болгож эхэлсэн. Цэргийн засгийн газар нь 1961 онд банкуудыг нийгэмчилж, аж үйлдвэрлэлд оруулах хөрөнгө оруулалтын хуваарилалт болон цаг хугацааны төлөвлөлтийг тодорхойлох хүч, бололцоог олж авчээ.

Дээрх цаг хугацаанаас эхлэн төрийг бүх шатанд нэвчсэн авилгалын систем болохоос хамгаалж, сэргийлсэн шалгалт, тэнцвэржүүлэлтийг хүчтэй хийж эхэлсэн байна. Үүнд гадаад шахалт шаардлага болон АНУ-ын засаг захиргаанаас илүүтэй оюутнуудын хөдөлгөөн гол үүрэг гүйцэтгэсэн байдаг. Учир нь, 1-рт, оюутны хөдөлгөөн нь байнгын жагсаал, цуглаан хийн засгийн газрыг хамгийн муу, ноцтой хүчний давуу байдалтай болохгүй байхаар “хүмүүжүүлсэн”, 2-рт, Өмнөд Солонгосын аж үйлдвэржилтийн стратеги нь өндөр боловсрол, цалинтай инженерүүд болон цагаан-захтнуудаас (удирдах ажилтан) маш их хамааралтай байсан учраас оюутнуудыг маш чухал, давуу байдалтай болгодог байсан.

Хойд Солонгосын дэглэм болон үзэл суртлын нөгөө хэсгийн зүгээс үзүүлж байсан гадаад шахалт, дарамтууд нь Өмнөд Солонгосын удирдагчдыг нийт эдийн засгийн хүчин чадал болон үр ашигтай байдлаа илүүтэй анхааран үзэхэд хүргэж байсан. Өмнөд Солонгос нь саяхныг хүртэл жинхэнэ ардчилсан улс байгаагүй бөгөөд үүнээс авторитари дэглэм нь, магадгүй, эдийн засгийн доройтлоос хамгаалах нэг хүчин зүйл байсан байж болох юм үздэг. Өмнөд Солонгосын хувьд засгийн газрын үйл ажиллагааг хянахад оюутны хөдөлгөөн гол үүрэг гүйцэтгэж байсан ч Хойд Солонгосын дарамт, шахалт болон АНУ-ын цэргийн тусламж нь нийт эдийн засгийн хөгжил, чадавхийг сайжруулахад гол хүчин зүйл байсан.

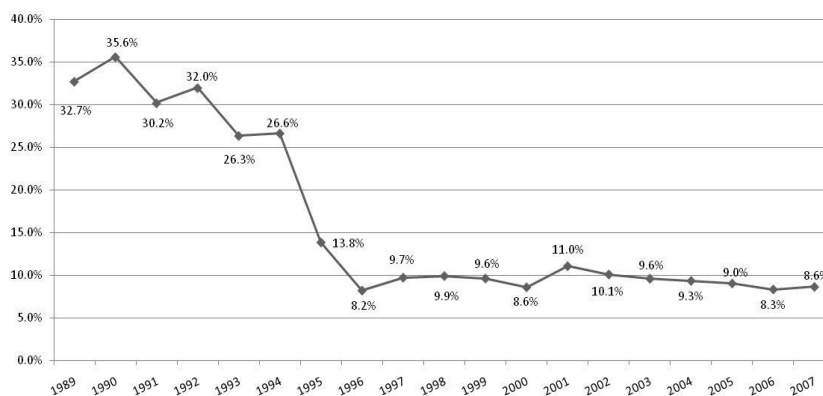
Монгол улсын аж үйлдвэрлэлийн шилжилт, өнөөгийн байдал, төрийн оролцооны үнэлгээ

Шилжилтийг хэрэгжүүлсэн байдал

1990 оны ардчилсан хувьсгалын үр дүнд Монгол Улс нь тухайн үеийн ЗХУ-ын тэргүүлж байсан улс төр, эдийн засгийн системийн нэг идэвхтэй гишүүн, социалист буюу төгс төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийн зарчим, харилцаагаар үйлдвэрлэл, баялагийг бий болгодог системээс дотоод, гадаад улс төр, эдийн засгийн бодлогын хувьд бие даасан, барууны, капиталист буюу зах зээл, өрсөлдөөний зарчмууд дээр суурилсан эдийн засгийн харилцаагаар үйлдвэрлэл, баялагаа бий болгодог систем уруу улс төрийн хувьд ардчилсан, хүний эрх, эрх чөлөөг дээдэлсэн, хүнлэг энэрэнгүй нийгэм уруу хийх шилжилттэй хамтад нь хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.

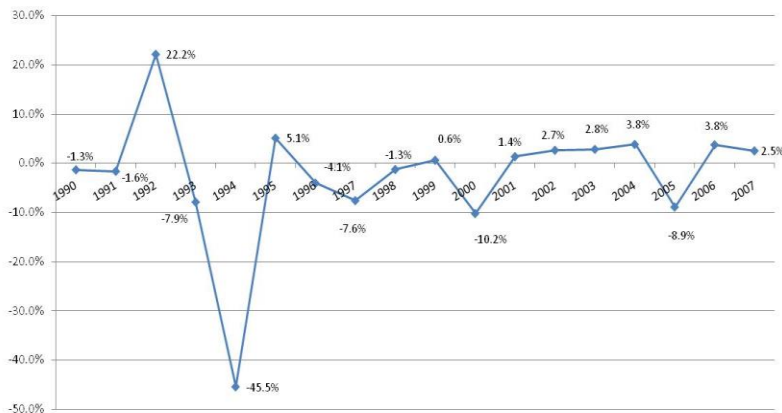
Шилжилт эхлэх үед манай улсын аж үйлдвэрлэлийн салбар нь социалист системийн эдийн засгийн бодлого, зээл, тусламжаас үлэмж хараат, үйлдвэрлэлийн хүчин чадал, зориулалтын хувьд хязгаарлагдмал, зөвхөн өөрийн системийн орнуудын зах зээлд зориулагдсан, үнийн хувьд үр ашиггүй, хийсвэр үндэслэлтэй, технологийн хувьд хоцрогдсон байдалтай, төрөлжилт харьцангуй сул байсан зэрэг нь тухайн үед явагдсан улс төр, эдийн засгийн гүнзгий хямрал, уналтыг даван туулах боломжийг олгоогүй юм.

Зураг 1. ДНБ-д аж үйлдвэрлэлийн (боловсруулах, цахилгаан эрчим хүч) эзлэх хувийн жин, 1989-2007 он

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Статистикийн Эмхэтгэл 2007, Статистик -80 жил

Зураг 2. Аж үйлдвэрлэлийн (боловсруулах, цахилгаан эрчим хүч) салбарт ажиллагсдын өөрчлөлт, хувь

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Статистикийн Эмхэтгэл 2007, Статистик -80 жил

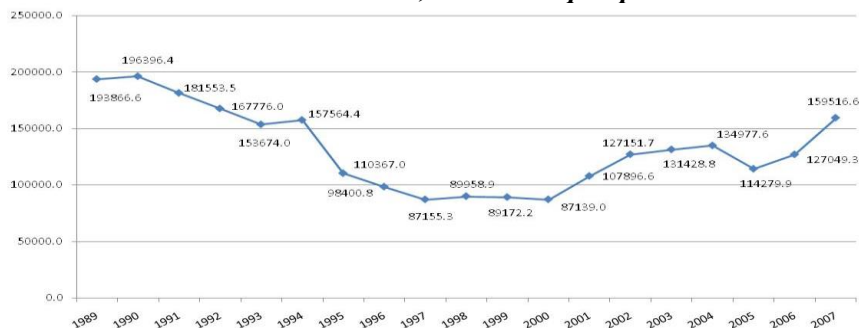
Нөгөө талаас үүнд дотоодын бодлого боловсруулагчид болон хэрэгжүүлэгчдийн авч хэрэгжүүлсэн бодлого, арга хэрэгслийн дутуу дулимаг, буруу зөв, алдаа гажуудал зэрэг нь нөлөөлсөн гэж үздэг.

Өмчийг шилжүүлж, аж үйлдвэрлэлийн салбарыг зах зээлийн харилцаанд шилжүүлэхдээ төрөөс үндсэндээ хувьчлалын аргыг ашигласан бөгөөд эхний үе 1991-1996 онуудын хооронд төрийн өмчийг хувьчилж болох, төрийн зохицуулалт, хяналтад байлган төрийн өмч давамгайлсан байдлаар хувьчлах, хувьчлалын эхний шатанд бүрэн хувьчлах аж ахуйн нэгж байгууллагууд гэж 3 ангилан хувьчлалын үйл ажиллагааг эхлүүлжээ. Үүнд, үл хувьчлагдах хөрөнгөнд Улаанбаатар Төмөр Зам, "МИАТ" нэгтгэл, Биокомбинат, Эмийн үйлдвэр зэрэг монополь шинж төлөвтэй үйлдвэрийн газрууд, улсын нөөцийн болон оюуны бүтээлийн сангууд, мал аж ахуй, газар тариалангийн үржил селекц, үрийн болон үржүүлгийн станц, лаборатори, услалтын болон ойн үржүүлэг, авто зам гүүрийн томоохон байгууламж зэрэг нэн чухал ач холбогдолтой гэж үзсэн 21 төрлийн байгууллага, объектуудыг хамааруулж байжээ. Төрийн өмч давамгайлсан байдлаар хувьчлагдах үйлдвэрийн газруудад гол төлөв дэд бүтцийн салбарын үйлдвэр, аж ахуйн газрууд, улсын төвлөрсөн хангамжийн байгууллагууд, шилмэл үүлдрийн мал, элит үрийн аж ахуй зэрэг 42 үйлдвэрийн газрыг багтааж байв. Хувьчлалын эхний шатанд бүрэн хувьчлах аж ахуйн нэгж, байгууллагад худалдаа, үйлчилгээ, аялал жуулчлал, хөнгөн хүнс, ой мод, барилгын болон хэвлэлийн бүх үйлдвэрүүд, авто тээврийн жижиг, дунд хэмжээний баазууд зэрэг зах зээлийн өрсөлдөөнөөр шууд зохицуулагдаж болох үйлдвэр, аж ахуйг хамруулсан байна²².

²² Монгол Улсад өмч хувьчлал явагдаж эхэлсний 10 жилд зориулсан “Онол практикийн бага хурал”-д Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн, Төрийн өмчийн хорооны д арга асан эдийн засгийн ухааны доктор Д. Пүрэвдоржийн тавьсан нитгэлтээс

Дуудлага худалдаа зонхилсон хоёр дахь үе буюу 1997-2000 онуудын хооронд хувьчлах аж ахуйн нэгж, объектуудыг Жижиг аж ахуйн нэгж, Том аж ахуйн нэгж, Үнэ цэнэтэй аж ахуйн нэгж, Дуусаагүй барилга, үл хөдлөх хөрөнгө, Орон сууц гэж ангилан явуулж Нийгмийн салбарын туршилтын хувьчлалыг эхлүүлэхээр шийдвэрлэжээ. Энэ үе шатанд жижиг аж ахуйн нэгжүүд бараг бүхэлдээ, томоохон аж ахуйн нэгжийн дийлэнх олонхийг хувьчлах нүсэр ажил хийгдсэн нь өнөөгийн байдлаар хувийн хэвшил ДНБ-ны 70 гаруй хувийг үйлдвэрлэх болтлоо өсч өндийхөд тодорхой хувь нэмэр оруулжээ.

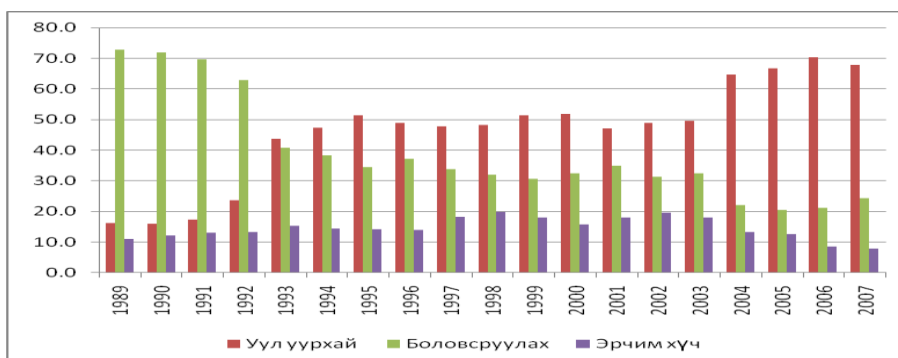
Зураг 3. Аж үйлдвэрлэлийн (боловсруулах, цахилгаан эрчим хүч) бодит хэмжээ, 2000 оны үнээр

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Статистикийн Эмхэтгэл 2007, Статистик -80 жил

Нөгөө талаас аж үйлдвэрлэлийн нийт үйлдвэрлэлийн бүтцийг аваад үзвэл, харьцангуй боловсруулах үйлдвэрлэл давамгайл байдлаас (1990 онд боловсруулах салбарын нийт аж үйлдвэрлэлийн салбарийн үйлдвэрлэлд эзлэх хувь 72, олборлох салбарын хувь 16.3 байсан) олборлох буюу түүхийн эдийн үйлдвэрлэл давамгайлсан (2007 онд боловсруулах салбарын нийт аж үйлдвэрлэлийн салбарийн үйлдвэрлэлд эзлэх хувь 24.3, олборлох салбарын хувь 67.8 хувь болсон) бүтэцтэй болсон байна.

Зураг 4. Аж үйлдвэрийн нийт үйлдвэрлэлтийн салбарын бүтэц, хувь

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Статистикийн Эмхэтгэл 2007, Статистик -80 жил

Аж үйлдвэрлэлийн бүтцийн энэ өөрчлөлтийг аж үйлдвэржилтийн бодлого, онолын талаас аваад үзвэл хүсүүштэй үр дүн биш бөгөөд улс орнууд үүний эсрэг, аж үйлдвэржилтын хувийг нэмэгдүүлэх бодлого авч хэрэгжүүлдэг.

Аж үйлдвэрлэлийн салбар дахь төрийн удирдлага, хууль эрх зүйн орчин

Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль, Засгийн газрын “Яамдын зохион байгуулалтын бүтцийг батлах тухай” тогтоолоор зохион байгуулагдсан Монгол Улсын Үйлдвэр Худалдааны Яамны эрхэм зохилго “Үйлдвэр, худалдаа, эрдэс баялаг, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн салбарын эрх зүй, бизнесийн таатай орчинг бүрдүүлж, үндэсний хэмжээний төсөл санаачлан, хэрэгжилтэд дэмжлэг үзүүлэх замаар үйлдвэрлэл, худалдааны өсөлтийг хангахад оршино” гэж байдаг. Энэ нь аж үйлдвэрлэлийн салбар дахь төрийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх засгийн газрын нэгж гэдгийг нь зааж байна.

Одоогийн байдлаар Үйлдвэр Худалдааны Яам нь дараах төсөл, хөтөлбөрүүдийг аж үйлдвэрийн салбарт хэрэгжүүлж байна²³.

- Экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр, 1998
- Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр, 1999
- “Ноолуур” хөтөлбөр, 2000
- Ой, мод боловсруулах салбарын үйлдвэрлэлийг сэргээх, тухайн чиглэлээр байгуулагдсан тосгоны хүн амын хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээний хөтөлбөр, 2000
- “Ноос” дэд хөтөлбөр, 2001
- “Арьс шир” дэд хөтөлбөр, 2001
- Үйлдвэрлэл, технологийн парк байгуулж хөгжүүлэх үндсэн чиглэл, 2003
- Орон нутагт үйлдвэрлэл хөгжүүлэх чиглэл, 2003
- Оёмол бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, 2003

²³ <http://mit.mit.mnis.gov.mn/>

Хүснэгт 1. Аж үйлдвэрлэлийн салбар дахь эрх зүйн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэгч гол хуулиуд

Хуулийн нэр	Хэрэгжиж эхэлсэн он, сар, өдөр
Компанийн тухай хууль	1999-08-07
Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн тухай	2007-07-27
Аж ахуйн нэгжийн албан татварын тухай	2007-01-01
Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай	2002-01-01
Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай	1998-01-08
Шударга бус өрсөлдөөнийг хориглох тухай	2000-05-12
Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай	2003-05-30
Барааны тэмдэг, аж ахуйн нэгжийн нэрийн тухай	1996-12-19
Барааны тэмдэг, газар зүйн заалтын тухай	2003-05-02
Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалтын тухай	1994-12-22
Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай	2003-05-15
Гаалийн тарифийн тухай	1996-05-20
Онцгой албан татварын хууль	1993-03-21
Онцгой албан татварын тэмдгийн тухай	2000-11-17
Гадаадын зээл, тусламжийг зохицуулах тухай	2003-06-12
Санхүүгийн түрээс /лизинг/- ийн тухай	2006-06-22
Химийн хорт бодисоос хамгаалах тухай	1995-04-14
Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай	2004-04-12
Ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хог хаягдлын тухай	2004-07-01

Аж үйлдвэрлэл дэх Монгол Улсын төрийн зохицуулалтын үнэлгээ

Аж үйлдвэрлэл дэх засгийн газрын буюу төрийн зохицуулалтын өнөөгийн байдлыг үнэлэхдээ өмнөх бүлэгт тодорхойлогдсон зохицуулалтыг амжилттай хэрэгжүүлэх төрийн тогтсон баримтуудыг Монгол Улсын засгийн газраас аж үйлдвэрлэлийн салбарт авч хэрэгжүүлж буй бодит арга хэмжээ, хөтөлбөр, төслүүдээр илэрхийлэгдэж байгаа төлөв байдалтай харьцуулах замаар хийж гүйцэтгэнэ. Үүний өмнө олон улсын нэр хүндтэй байгууллагуудаас жил бүр тооцоолон гаргадаг индексүүд, тухайлбал Дэлхийн Эдийн Засгийн Форумын “Дэлхий Дахины Өрсөлдөх Чадварын Тайлан 2005-2006” болон Фрезерийн Институтийн “Дэлхийн Эдийн Засгийн эрх Чөлөөний Жилийн Тайлан 2007”-д тэмдэглэгдсэн тоон индексүүдийг ашиглан өмнөх бүлэгт дурдагдсан 4 орны индексийн утгыг өөрийн орны индексийн утгатай харьцуулан товч дүгнэлт хийнэ.

Индексийн харьцуулалт

Дэлхийн Эдийн Засгийн Форумын өрсөлдөх чадварын тодорхойлт “Өрсөлдөх чадвар гэдэг нь валютын ханшны өрсөлдөх чадварын тухай төсөөллөөс илүү өргөн хүрээтэй, тухайн улсын бүтээмжтэй холбогдох ба аливаа улсын бүтээмжийн түвшинг, улмаар аливаа эдийн засгийн хүрч болох хөгжил цэцэглэлтийн түвшинг тодорхойлдог хүчин зүйлс, бодлогууд, институциудийн нэгдмэл цогц юм” гэдгээс тухайн нэг улсын аж үйлдвэрлэл дэх төрийн зохицуулалтын зорилгын биелэлт нь тухайн улсын өрсөлдөх чадвар сайжирч байгаа эсэхээр илэрхийлэгдэнэ гэж дүгнэж болно. Өөрөөр хэлбэл, тухайн нэг улсын аж

үйлдвэрлэл дэх төрийн зохицуулалтын үр дүн, төлөв байдлыг тухайн улсын өрсөлдөх чадвараар илэрхийлж болно. Тэгвэл хамгийн сүүлд хэвлэгдэн гарсан Дэлхийн 117 улс орнуудын хамарсан өрсөлдөх чадварын тайлангаас өмнөх бүлэгт дурдагдсан аж үйлдвэржилтэнд төрийн зохицуулалтыг амжилттай хэрэгжүүлсэн 4 орон болон Монгол Улсын индексийг доорх хүснэгтэнд нэгтгэн харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 2. Өрсөлдөх чадварын ерөнхий индекс ба Дэд гурван индекс

	Ерөнхий индекс		Дэд гурван индекс					
			Үндсэн шаардлага		Үр ашиг дээшлүүлэгч		Шинийг санаачлалт болон боловсронгуй айдлын хүчин зүйлс	
	Байр	Оноо	Байр	Оноо	Байр	Оноо	Байр	Оноо
Финланд	6	5.50	1	6.20	13	5.20	5	5.50
Өмнөд Солонгос	13	5.30	16	5.70	15	5.20	10	5.20
Австри	14	5.20	9	5.80	20	5.00	12	5.20
Тайвань	17	5.20	20	5.50	18	5.10	8	5.30
Монгол	100	3.70	102	3.90	105	3.40	119	2.90

Эх үүсвэр: Дэлхий дахины өрсөлдөх чадварын тайлан 2008-2009

Өрсөлдөх чадварын индексийн эхний дэд индекс, Үндсэн шаардлагад:

1. Институтциуд,
2. Дэд бүтэц,
3. Макро эдийн засгийн тогтвортой байдал,
4. Эрүүл мэнд ба бага боловсрол гэсэн 4 дэд индекс,

Үр ашгийг дээшлүүлэгч хоёр дахь дэд индексэд:

- Дээд боловсрол ба мэргэжлийн сургалт,
- Бүтээгдэхүүний зах зээлийн үр ашигтай байдал,
 - Хөдөлмөрийн зах зээлийн үр ашигтай байдал
 - Санхүүгийн зах зээлийн боловсронгуй байдал
 - Технологийн бэлэн байдал
 - Зах зээлийн хэмжээ гэсэн 6 дэд индекс

Хамгийн сүүлийн дэд индекс Шинийг санаачлалт болон боловсронгуй байдлын хүчин зүйлсэд:

- Бизнесийн боловсронгуй байдал,
- Шинийг санаачлалт гэсэн 2 дэд индекс багтана.

Нийтдээ 12 дэд индекс, нөгөө талаар 12 хүчин зүйлсээр өрсөлдөх чадварын ерөнхий индекс тодорхойлогдоно. Дээрх 4 улс аль ч үзүүлэлтээрээ нийт 134 орноос эхний 20-д орж байгаа бол манай улс 100-119-р байруудад буюу сүүлийн хагасын нилээн хойгуур, дээрх 4 улсаас асар хол зайд эрэмблэгдэж байна. Эндээс бүтээмж, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх зохицуулалт зайлшгүй шаардлагатай, одоо хэрэгжүүлж

байгаа нь үр дүн муутай, дээрх 10 үзүүлэлтэд чиглэгдсэн шинэ сайжруулсан арга хэмжээнүүдийг хурдан хугацаанд хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна гэсэн дүгнэлтийг хийж болно.

Дараагийн индекс, Фрезер институтын эдийн засгийн эрх чөлөөний индексийг дэлхийн хүн амын 91 хувь нь амьдардаг 123 орныг хамаран жил бүр тооцоолохдоо улс орнуудын эдийн засгийн эрх чөлөөг голлон харуулдаг 5 салбарын нийт 38 үзүүлэлтийг 60 гаруй орны судалгааны институт, олон улсын санхүү, эдийн засгийн байгууллагуудаас гаргадаг тоон болон чанарын үзүүлэлтүүдийг ашиглан ерөнхий аргачлалаар тоохон гаргадаг. Ерөнхийдөө 5 гол үзүүлэлтийг 0-ээс 10 хүртэлх индексээр түвшнээр тооцож гаргах ба индексийн утга 0 рүү ойртох тусам эрх чөлөө байхгүй, 10 руу ойртох тусам өндөр эрх чөлөөтэй байгааг харуулдаг.

Эдийн засгийн ухааны сонгодог чиглэлийнхэн хувийн хөрөнгийг төрөөс удирдаж зохицуулах буюу эдийн засгийн эрх чөлөөг хязгаарлах зорилготой аливаа төрийн зөвлөл, байгууллага эсвэл төрийн зүтгэлтний оролдлого эдийн засагт аюул учруулж болзошгүйг анхааруулж байдаг. Эдийн засгийн эрх чөлөө нь *хувь хүний сонголтын эрх чөлөө, хувь хүмүүсийн солилцооны эрх чөлөө, өрсөлдөөний эрх чөлөө, хувь хүн болон түүний эд баялгийн халдашгүй эрх чөлөө* гэсэн тулгуур ухагдахуунуудыг агуулдаг.

Эдийн засгийн эрх чөлөөг дээдэлсэн нийгмийн бүтэц ба бодлогууд нь хувь хүмүүсийн эд баялгийг хамгаалж, хүмүүст чөлөөтэй сонголт хийх, эд бараа, баялгийг чөлөөтэй солилцох боломжийг олгож өгдөг. Хуулийг дээдэлсэн эдийн засгийн эрх чөлөө бол шинэ ажлын байруудыг бий болгох хувийн хөрөнгө оруулалтыг хөхүүлэн дэмжих, урамшуулах, хүмүүсийн амьжиргааг дээшлүүлэх болно. Түүний эсрэгээр эдийн засгийн эрх чөлөөг хязгаарлах оролдлогууд эдийн засгийн үйл ажиллагаанд саад тотгор учруулж, өсөлтийг бууруулж, улмаар ядуурлыг бий болгож байдгийг олон зуун жилийн дэлхийн түүх олон орны жишээн дээр баталсан байдаг.

Дараах хүснэгтэнд дээрх 4 орон болон Монгол Улсын эдийн засгийн эрх чөлөөний индексийн үзүүлэлтийг хураангуйлан харуулъя.

Хүснэгт 3. Фрезерийн Институтийн Эдийн Засгийн Эрх Чөлөөний Индекс

	Засгийн газрын хэмжээ		Хуулийн тогтолцоо ба Өмчийн эрхийн аюулгүй байдал		Эрүүл мөнгө хүртэх боломж		Олон улсын удалдааны эрх чөлөө	
	Байр	Оноо	Байр	Оноо	Байр	Оноо	Байр	Оноо
Австри	100	5.2	13	8.7	16	9.5	19	7.7
Финланд	112	5.0	7	9.0	10	9.6	24	7.5
Инд Солонгос	52	6.4	34	7.2	19	9.5	78	6.5
Тайвань	82	5.7	38	7.0	15	9.6	11	8.0
Монгол	60	6.3	66	5.8	61	8.7	39	7.2

	Зээл, Хөдөлмөр болон Бизнесийн зохицуулалт		Дэд индексүүд					
			Зээлийн зах зээлийн зохицуулалт		дөлмөрийн зах зээлийн зохицуулалт		Бизнесийн зохицуулалт	
	Байр	Оноо	Байр	Оноо	Байр	Оноо	Байр	Оноо
Австри	57	6.7	54	8.5	112	4.6	17	7.2
Финланд	8	8.0	13	9.4	81	5.6	1	9.0
Өмнөд Солонгос	45	7.0	34	8.8	74	5.8	40	6.3
Тайвань	97	6.0	131	6.5	69	5.8	28	6.7
Монгол	26	7.4	17	9.3	24	7.0	57	5.8

Эх үүсвэр: *Economic Freedom of the World, 2007*

Уг үр дүнгээс харахад Засгийн газрын хэмжээ, Зээлийн зах зээлийн болон Хөдөлмөрийн зах зээлийн зохицуулалт гэсэн үзүүлэлтээр манай улс бусад 4 улстай харьцуулахад харьцангуй илүү эрх чөлөөтэй буюу төрийн зүгээс хийх зохицуулалт багатай байна. Харин Хуулийн тогтолцоо ба Өмчийн эрхийн аюулгүй байдал, Эрүүл мөнгө хүртэх боломж, Олон улсын худалдаа болон Бизнесийн зохицуулалт гэсэн үзүүлэлтийн хувьд харьцангуй сул, эдийн засгийн үндсэн зарчмуудыг харьцангуй сул хангасан байгааг харуулж байна.

Эдгээр индексийн үзүүлэлтүүдийг дараагийн харьцуулсан хэсэгт дахин ашиглах ба тэр үед заримыг нь илүү тайлбарлах болно.

Сонгогдсон 4 улсын хөгжлийн амжилтын тогтсон баримт, онол ба Монгол Улсын бодит байдлын харьцуулалт

Өмнөх бүлэгт Финланд, Австри, Тайвань болон Өмнөд Солонгос гэсэн 4 улсын аж үйлдвэржилтийг амжилттай хэрэгжүүлсэн туршлагаас зохицуулалтыг амжилттай хэрэгжүүлэх төрийн үндсэн шинж чанар, нөхцлүүдийг тодорхойлсон билээ. Тэгвэл тэдгээр тогтсон баримт тус бүрийг Монгол Улсын харгалзах бодит баримттай харьцуулан, дүгнэлт хийх зорилт тавья.

Монгол Улсын Төрийн Өмчийн Хорооны цахим хуудаснаас ²⁴ авсан мэдээллээр төрийн өмчийн оролцоотой компани 3 (нүүрс болон гурилын); хамтарсан үйлдвэр 7 (хүнд үйлдвэр, алт, холбоо, эрүүл мэнд, төмөр зам); төрийн өмчит хариуцлагатай хувьцаат компани 7 (холбоо, эрчим хүч, зураг төсөл, бусад); төрийн өмчит үйлдвэрийн газар 12 (био технологи, геологи, авто зам, эрчим хүч, батлан хамгаалах, агаарын тээвэр, үйлчилгээ) гэсэн 30 орчим үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газар одоогийн байдлаар үйл ажиллагаа явуулж байна.

Нөгөө талаас өмнөх бүлэгт дурдснаар Монгол Улсын Үйлдвэр Худалдааны Яам нь дараах төсөл, хөтөлбөрүүдийг аж үйлдвэрийн салбарт хэрэгжүүлж байна.

- Экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр, 1998-2010
- Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр, 2005-2010

²⁴ <http://snc.gov.mn/>

- “Ноолуур” хөтөлбөр, 2001-2006
- Ой, мод боловсруулах салбарын үйлдвэрлэлийг сэргээх, тухайн чиглэлээр байгуулагдсан тосгоны хүн амын хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээний хөтөлбөр, 2000-2010
- “Ноос” дэд хөтөлбөр, 2001-2010
- “Арьс шир” дэд хөтөлбөр, 2001-2010
- Үйлдвэрлэл, технологийн парк байгуулж хөгжүүлэх үндсэн чиглэл, 2003-2012
- Орон нутагт үйлдвэрлэл хөгжүүлэх чиглэл, 2003
- Оёмол бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, 2003-2015

Төр нь маш хүчтэй хөндлөнгөөс оролцогч буюу тухайн үеийн төлөвлөгөөт эдийн засаг дахь төртэй адилхан шинэ хөрөнгө оруулалтын практик байгууллага байдаг.

Дээр дурдсан хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрүүдээс ерөнхийдөө манай улс аж үйлдвэрлэлийн салбарт:

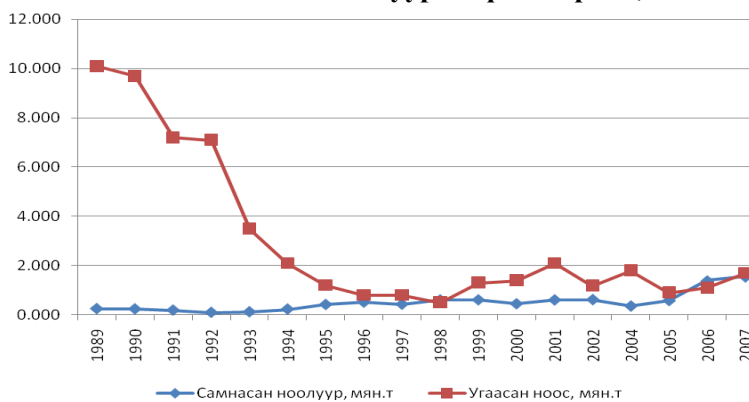
- Аялал жуулчлал
- Бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой уялдсан жижиг дунд үйлдвэр эрхлэгчид
- Ноолуур боловсруулах салбар
- Ноос боловсруулах салбар
- Арьс шир боловсруулах салбар
- Мод боловсруулах салбар
- Худалдааны салбар
- Оёмол бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжих, хөгжүүлэх бодлого баримталж байна гэж дүгнэж болно.

Тэгвэл эдгээр салбаруудад үндсэндээ ганц ч төрийн буюу засгийн газрын зардлаас санхүүжүүлж байгуулсан үйлдвэрийн газар байхгүй байгаа нь харагдаж байна. Ирээдүйд хөгжүүлнэ гэж тодорхойлсон үйлдвэрлэлийн салбарууддаа хүчтэй оролцоо байхгүй, хөрөнгө оруулалт, технологийн талаар манлайлан, үр ашигтайгаар хөгжүүлэх бодлого, үйл ажиллагаа ерөнхийдөө байхгүй байна. Хэрвээ

бид Фрезерийн Институтийн индексийн Засгийн газрын хэмжээ гэсэн үзүүлэлтийг харвал Финланд, Австри болон Тайвань улсуудын хувьд эдийн засаг дахь төрийн хөндлөнгийн оролцоо харьцангуй ихтэй байгаа нь харагдах ба энэ нь уг эхний тогтсон баримтыг ямар нэгэн байдлаар үнэн болохыг нь баталж байна.

Нөгөө талаас эдгээр хэрэгжиж байгаа төслүүдийн ерөнхий бүтэц адилхан нэг хэв загвараар бичигдсэн, тунхагийн шинж чанартай, ерөнхийд нь хөгжүүлнэ, дэмжинэ, хууль эрх зүйн орчинг бүрдүүлнэ, судалгаа хийнэ, санхүүжилтийн хувьд гадаадын зээл тусламж, хувийн хөрөнгө оруулалт, орон нутаг болон төвлөрсөн төсөв, бусад гэсэн нэг ижил бүтэцтэй байна.

Зураг 5. Угаасан болон самнасан ноолуурын үйлдвэрлэл, 1989-2007

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Статистикийн Эмхэтгэл 2007, Статистик 80 жилд

Жишээ болгон манай улсын бэлтгэдэг гол түүхий эд ноос, ноолуурын үйлдвэрлэлд хэрэгжүүлсэн хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг үйлдвэрлэлийн бодит хэмжээгээр үзүүлсэн дээрх графикаас харж болно.

Эндээс харахад 1998 оноос хойш ерөнхийдөө багахан хэмжээний өсөлт гарсан боловч хэлбэлзэмтгий, тогтвортой бус, ноосны үйлдвэрлэлийн хувьд 1989 оны түвшнөөс 5 дахин багыг жилд үйлдвэрлэж байгаа хэвээрээ байгаагаас хэрэгжүүлсэн хөтөлбөрүүд нь дорвитой өөрчлөлт, ахиц дэвшил авчраагүй байна гэж дүгнэж болно.

Энэ 4 улс нь туйлын зохион байгуулалттай, нэгдсэн нэг удирдлагатай (corporatist) эдийн засагтай буюу эдийн засаг болон аж үйлдвэржилтийн стратегийн шийдвэрүүд нь төр болон бизнес, хөдөлмөрийн сонирхлын зохион байгуулалттай бүлгүүдийн хамтын шийдвэрээс гарч ирдэг.

Аж үйлдвэрийн салбарт хэрэгжүүлж буй дээрх бүх хөтөлбөр, төслүүдэд уг баримттай холбоотой дараах асуудлууд оршин байна.

- Эдгээр хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх үндэслэл нь ерөнхийдөө адилхан тухайн үеийн Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөр, Эдийн засгийг сэргээн хөгжүүлэх ерөнхий

төлөвлөгөө эсвэл Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал гэх мэт ерөнхий хөгжлийн төлөвлөгөөнүүдээс үндэслэдэг, тухайлбал “Ноос”, “Ноолуур” хөтөлбөрүүд, юм байна. Энд эдгээр төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх бизнесийн байгууллага буюу пүүс, компаниудтай хэрхэн хамтран ажиллах, бизнесийн ирээдүй байгаа эсэх, тэдгээрийн санал, төлөвлөгөө гэх мэт хамгийн гол амжилтад хүргэх бодлого, заалт огт тусгагддаггүй нь харагдаж байна.

- Эдгээр хөтөлбөр, төслүүдийг хэрэгжүүлэх, хянах, удирдах байгууллага, үйл явц нь бараг бүх түвшиндөө төрийн яамдууд, харьяа агентлагуудаар явагдаж байгаа нь манай улсад төрийн зохицуулалтыг амжилтад хүргэдэг энэ тогтсон баримт оршин байдаггүйг харуулж байна. Жишээ нь, “Экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг харвал уг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажлыг удирдан зохион байгуулах, зохицуулах, хяналт тавих үүрэг бүхий Үндэсний зөвлөлийг дараах бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулж байжээ.

Зөвлөлийн дарга:- Хөдөө аж ахуй, үйлдвэрийн сайд

Гишүүд: - Хөдөө аж ахуй, үйлдвэрийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга

- Дэд бүтцийн хөгжлийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга
- Сангийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга
- Байгаль орчны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга
- Гэгээрлийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга
- Эрүүл мэндийн яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга
- Гадаад харилцааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга
- ШУА-ийн эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга

Нарийн бичгийн дарга:

- Гадаад харилцааны яамны Гадаад худалдаа, хамтын ажиллагааны газрын дарга

Үүнээс харахад манай аж үйлдвэрийн стратегийн шийдвэрүүд дан ганц төрийн байгууллагаас гардаг нь төр зохион байгуулалттай сонирхлыг төлөвлөлт, логик утга санаа сайтай, тэнцвэртэй нэгдсэн нэг удирдлагын сүлжээг бий болгон удирдаж чаддаггүй нь харагдаж байна. Магадгүй үүнээс шалтгаалан дээрх төсөл хөтөлбөрүүд мэдэгдэхүйц бодит үр дүнтэй болж чаддаггүй байж болох юм.

1. Улс төрийн болон хамтын шийдвэрүүд нь капиталын хуримтлалд шаардлагатай хадгаламжийн илүүдлийн урсгал болон орлого хуваарилалтын бодит байдалд үүсэх зөрчилдөөнтэй байдлыг зохицуулж байдаг.

Энэ хэсэгтэй холбоотой, өөрөөр хэлбэл, уг хэсгийн төлөв байдлыг хэмжиж байдаг Фрезерийн Институтийн эдийн засгийн эрх чөлөөний индексийн “Зээлийн зах зээлийн зохицуулалт” гэсэн дэд индексийг харвал манай улс Финландын дараа хамгийн эрх чөлөөтэй, төрийн зохицуулалт харьцангуй бага зээлийн зах зээлтэй болох нь харагдаж байна. Тайвань, Австри болон Өмнөд Солонгос улсууд нь дэлхийн бусад улсуудтай харьцуулахад хангалттай их хэмжээгээр зээлийн зах зээл дээрх сонгох эрх чөлөө, зах зээлийн эрэлт нийлүүлэлт, агентуудын ашгаа хамгийн их байлгах тус тусын сонирхлыг зохицуулдаг болох нь харагдаж байна. Энэ нь нөгөө талаас “Хөрөнгө оруулалтанд нөлөөлөхүйц зээлийн хүүгийн бага түвшиний

бодлого хэрэгжүүлдэг” гэсэн эдгээр орнуудын амжилтын нийтлэг туршлагыг илтгэж байна.

Монголын төр, засгийн газрын зүгээс арилжааны банкуудын хадгаламж зээлийн хүүг тодорхой төвшинд тогтоох, барих талаар тусгай хууль, дүрэм журам гаргаж байгаагүй, хүү зах зээлийн хүчээр зохицуулагдаж ирсэн гэж хэлж болно.

Гэвч бодит амьдралд банкны хадгаламж, зээлийн хүүгийн зөрүү их, зээлийн хүү тогтвортой өндөр байгаа, зээл их хэмжээгээр нэг жилээс дээш хугацаагаар олдохгүй хэвээрээ байгаа билээ. Монгол Улсад олгогдож байгаа нийт зээлийн дөнгөж 20-иос илүү хувь нь 1 жилээс дээш хугацаатай зээл байгаа явдал, зээлийн хүү дунджаар 30 хувь, дээд тал нь жилийн 48 хувь хүрч байгаа нь хувийн хөрөнгө оруулалтыг ихээхэн хязгаарлаж, эдийн засгийн өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. 2000-2004 онуудад банкны өмчлөлийн хүрээнд бий болсон нааштай өөрчлөлтүүд буюу хувийн банкуудын эрчимтэй өсөлт болон төрийн банкуудын хувьчлал нь хувийн хэвшилд олгох зээл, хүүгийн хяналтын байдалд эерэг нөлөө үзүүлээгүй байна. Гадаадын хөрөнгө орсон банкны тоо өссөн мэт харагдаж байгаа боловч орчин үеийн технологи, ноу-хау гадаадын хөрөнгийг дагаж банкны салбарт орж ирэхгүй, үнэн хэрэгтэй гадаадын том, хөрөнгө оруулалтын банкууд Монголын зах зээлд орж ирээгүй хэвээр л байна.

Тэгвэл эндээс, манай улсын хувьд ямар нэгэн байдлаар сонгогдсон үйлдвэрлэлийн салбарыг хямд зээлийн бодлогоор дэмжих, үүний тулд зээлийн зах зээлийг хянах, зохицуулах үйл ажиллагаа ерөнхийдөө байдаггүй гэж дүгнэж болно.

Нөгөө талаас нь бодит байдал дээр төрийн мэдлийн нэг ч арилжааны банк, тодруулбал хөрөнгө оруулалтын банк байхгүй байгаа нь “Нэгдсэн нэг удирдлагын бүтэц нь стратегийн зөрчилдөөнтэй байдалд хүргэж, төр үүнийг сонгогдсон аж үйлдвэржилтийн бодлого болон стратегийн хувьсагчид буюу зах зээлийн үнүүдийг хязгаарлах бодлогын аль алинаар зөөлрүүлэх хэрэгтэй болдог, тиймээс төр нь өөрийн бодлогыг тулгах, түүнийг хэрэгжүүлэх хангалттай хүчтэй байх ёстой” гэсэн амжилттай төрийн нийтлэг туршлагатай манай бодит байдал зөрчилдөж байгаа нь харагдаж байна.

2. Өргөн хүрээтэй төвлөрсөн төлөвлөгөөтэй боловч төр болон улс төрийн тогтолцоо нь, хамгийн гол нь, либерал, чөлөөт зах зээлийн систем болон хувийн өмчийг хүндэтгэн үзэх үзлийг гол зарчмаа болгодог.

Энэ хэсэгтэй хамааралтай буюу энэ хэсгийг хэмжиж чадах үзүүлэлтүүд нь Өрсөлдөх чадварын индексийн “Институтциуд” болон Фрезерийн Институтийн “Хуулийн тогтолцоо ба Өмчийн эрхийн аюулгүй байдал” гэсэн дэд индексүүд байж болох юм. Эхний индексийн хувьд манай улс нийт 117 орноос 96-д, сонгогдсон 4 орноос маш хол зайтай байгаа нь бүтээмжийн өсөлтөнд шаардлагатай институтци буюу хууль, эдийн засгийн харилцаа эдгээр орнуудаас харьцангуй сул хөгжилтэй,

үр ашиггүй байгааг илтгэнэ. Өөрөөр хэлбэл, төрийн зохицуулалтыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай либерал, чөлөөт зах зээлийн систем болон хувийн өмчийг хүндэтгэн үзэх, хамгаалах зарчим хангалтгүй үйлчилж байна.

Фрезерийн Институтийн “Хуулийн тогтолцоо ба Өмчийн эрхийн аюулгүй байдал” гэсэн дэд индексийн хувьд эрх чөлөөтэй буюу дээрх зарчмаар төрийн зохицуулалт явагддаг байх нь амжилттай төрийн энэ баримттай нийцэх ба манай улсын хувьл харамсалтай нь эрх чөлөө харьцангуй багатай, тодруулбал сонгогдсон 4 оронтой харьцуулахад зөв бус зохицуулалт, хуулийн тогтолцоотой, хувийн өмчийн аюулгүй байдал харьцангуй муу хангагдсан байгаа нь харагдаж байна.

3. Хэд хэдэн түүхэн шалтгаанаар төр нь улс төрийн хувьд хүчтэй, гаргууд мэргэшсэн, чадварлаг төрийн албатай.

Энэ хэсэгт дурдагдаж байгаа чадварлаг төрийн алба нь тогтвортой, үнэмшилтэй, нийцтэй, хамгийн гол нь нэг өдрийн дотор өөрчлөгддөггүй бодлого боловсруулдаг төрийн бүтцийг илэрхийлнэ. Энэ яг чухам ямар утга санааг агуулж байгааг дараах шигтгээгээр илэрхийлье.

Шигтгээ. Японы Жижиг, Дунд Үйлдвэрлэл болон Бүс Нутгийн Хөгжлийн Байгууллага

Япон Улсын хувьд 2004 онд жижиг, дунд үйлдвэрлэлтэй холбоотой төрийн 3 байгууллагыг нэгтгэн нэг том агентлаг болгосон байдаг бөгөөд “Японы Жижиг, Дунд Үйлдвэрлэл болон Бүс Нутгийн Хөгжлийн Байгууллага” хэмээх энэ агентлаг нь уг асуудалтай холбоотой бүхий л асуудлыг удирдан чиглүүлэх, эмх цэгцтэй, тодорхой байгууллага болсон байна.

Засгийн газрын зүгээс XXI зуунд Япон Улсын үйлдвэрлэлийн тэргүүлэх чиглэлийг Биотехнологи, Байгаль орчны аюулгүй байдал, Мэдээллийн технологи, Эрчим хүч болон Электроник гэсэн үндсэн 5 салбар байна хэмээн тодорхойлж, эдгээр салбарт хөрөнгө оруулалт хийн үйлдвэрлэл эрхлэх сонирхолтой жижиг дунд үйлдвэрлэгчидтэй Захиргааны (Administration), Санхүүгийн (Financing), Хөрөнгө оруулалт (Investment), Удирдлагын дэмжлэг (Managing Support), Бизнесийг Дэмжих Систем (Business Support System) болон бусад дэмжигч байгууллагуудтай холбож өгөх гэсэн үндсэн үйл ажиллагаагаар холбогдон, хамтран ажилладаг.

Уг байгууллагын хамгийн гол зүйл нь улс орны хэмжээнд 26 газар байрладаг, 3 төрлийн инкубатор: бизнес, их сургуультай хамтарсан болон орон нутгийн засаг

Энд, манай улсын хувьд нүүдлийн соёл иргэншлээсээ хамааран олноор үйлдвэрлэх үйлдвэрлэл эрхлэх туршлага байхгүй, сүүлийн 80 жилийн хугацаанд

үүсэж хөгжиж байгаа учраас зарим талаараа хоцрогдолтой, сул хөгжсөн байдал одоо ч гэсэн хэвээр байна.

Төрийн байгууллагуудын өнөөгийн тогтолцоогоор өмнөх шигтгээнд дурдсантай ижил аж үйлдвэрлэл дэх төрийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх цогц нэг байгууллага одоо хэр нь манай улсад байхгүй байна. Яам болгон өөрийн үйл ажиллагааг тодорхойлох бодлогын газруудтай ч тэдгээрийг хооронд нь нэгтгэх, үйл ажиллагаа, бодлогыг нь хооронд нь зангидах эдийн засгийн хөгжлийг тодорхойлох, удирдан чиглүүлэх байгууллага байхгүй байна. Зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд аж үйлдвэрлэлийн салбарыг шилжүүлсэн үндсэн арга хувьчлалыг хэрэгжүүлэхэд гарсан маш олон тооны алдаа, завхарлууд болон одоо болтол үйлдвэрлэлийн тэргүүлэх чиглэлээ тодорхойлоогүй, үйлдвэрлэлийн төрөлжилт, өсөлт нь хувийн хэвшил, гадаад хөрөнгө оруулалт болон дэлхийн зах зээлийн үнээр тодорхойлогдож байгаа нь ийм төрлийн байгууллагаа эхнээсээ байгуулан ажиллуулж байгаагүйн үр дүн байж болох юм.

Мөн манай улсын хувьд төрийн албаны залгамж холбоо, улс төр, нэг намын үзэл бодлоос ангид, хараат бус байх байдал ихээхэн хэмжээгээр алдагдсан явдал нь УИХ-ын ээлжит сонгуулийн дараа шинээр томилогдсон засгийн газар бүр шинэ үйл ажиллагааны хөтөлбөр боловсруулж мөрддөг, ялсан намын боловсон хүчнээр төрийн албан хаагчдыг бүрдүүлэх компанит ажил өрнөн, олон мянган мэргэшсэн төрийн албан хаагчдыг намын харьяалал, эсвэл танил тал, ах дүүсийн харилцаанаас үүдэн шалтгаангүйгээр халах үзэгдэл байнга гардагаар илэрдэг.

Олон улсын харилцаандаа эдгээр 4 улс нь бүгдээрээ капитализм болон коммунизм гэсэн хоёр үзэл суртлын өрсөлдөөний хил дээр байрлаж, бүрэн эрхт байдлаа алдах аюул, заналхийлэлтэй тулгардаг байсан.

Манай улсын хувьд дайнд нэрвэгдэн тусгаар тогтнол, бүрэн бүтэн байдлаа алдах магадлал бага ч гэсэн эдийн засгийн аюулгүй байдлын хувьд анхаарахгүй байхын аргагүй аюул, заналхийлэлтэй тулгарч байгаа нь тодорхой юм. Тухайлбал, хүнсний хэрэгцээнийхээ 70 орчим хувийг импортоор, тэр тусмаа бараг нэг улс БНХАУ-аас авдаг болон нефть, шатах, тослох материалын хэрэгцээгээ бараг 100 хувь ОХУ-аас импортоор авдаг билээ.

Орчин үед аюулгүй байдлын үзэл баримтлал өөрчлөгдөж байгаа бөгөөд улс орны аюулгүй байдал дан ганц зэвсэг, техникийн хүчин чадлаар бус эдийн засаг нь хэр зэрэг гадаад бусад эдийн засгуудтай харилцан хамааралтай оршиж байгаагаар тодорхойлогдоно гэж үздэг болсон. Жишээ нь, Сингапур Улсын хувьд ундны цэвэр усны хувьд Малайзаас бүрэн хамааралтай боловч бусад бараа, бүтээгдэхүүн болон үйлчилгээний үйлдвэрлэлээр бусдыг хараат байлган тэнцвэрт байдлыг хангаж чаддаг учраас өнөөдөр дэлхийн өндөр хөгжилтэй, баян, аюулгүй орнуудын нэг болж чадсан гэж үздэг. Мөн, АНУ-ын хувьд компьютерийн эд анги, сэлбэг хэрэгсэлийн хувьд, тухайлбал компьютерийн гар, Тайванаас бүрэн хамааралтай

боловч бусад зүйлсээр тэнцвэрт эсвэл давуу харилцааг үүсгэж чадсан учраас аюулгүй байдлаа хангаж чадаж байна гэж хэлж болно.

Тэгвэл энэ тодорхойлолт, логикоор аваад үзвэл манай улс туйлын аюултай, эмзэг нөхцөлтэй эдийн засгийн харилцаанд оршин байна гэж дүгнэж болно. Бусдаас огт хамааралгүй, дан ганц өөрийн хүчээр бүхнээ хангана гэх нь үр ашиггүй, боломжгүй зүйл учраас бусдаас хамааралтай байх нь гарцаагүй боловч стратегийн чухал салбарт хамаарлыг бууруулах, түүнийг орлуулах стратеги баримтлах нь зөв юм. Жишээ нь, сүүлийн үед хувийн хэвшлийн зарим компаниуд хүрэн нүүрсийг нэрэх замаар бензин, түлш үйлдвэрлэх бизнес төлөвлөгөө боловсруулж байгаагаар зарлаж байгаа нь олзуурхууштай, засгийн газрын зүгээс бүхий л талаар дэмжих хэрэгтэй гэдэг нь энэ онолоос харагдаж байна. Нөгөө талаас энэ дарамт, шахалтыг зөв хүлээн авч шийдвэрлэж чадвал эдийн засгийн өсөлт, хөгжлийг хангаж болохыг сонгогдсон 4 орны хөгжлийн туршлага харуулж байна.

Дүгнэлт, зөвлөмж

Өмнөх бүлэгт гүйцэтгэсэн харьцуулсан судалгаанаас дараах дүгнэлт, зөвлөмжүүдийг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Манай улсын хувьд аж үйлдвэр өндөр хөгжсөн улсуудтай адил **төрийн зүгээс зайлшгүй оролцож байдаг стратегийн хувьд тэргүүлэх чиглэлийн, идэвхтэй дэмждэг аж үйлдвэрлэлийн салбар**, мөн хувийн бизнесийн байгууллагуудтай хамтран бодлого, чиглэл, үйл ажиллагаагийг нь тодорхойлж хэрэгжүүлсэн **аж үйлдвэржилтийн бодлого, үйл ажиллагаа, туршлага** бараг байхгүй байна. Тэргүүлэх чиглэлийн аж үйлдвэрлэлийн салбарыг нэг мөр тодорхойлоогүй, ерөнхийд нь экспортын чиглэлийн үйлдвэрлэл гэж тодорхойлсноос гадна техник технологи, аж үйлдвэрлэлийн бодлогын хувьд засгийн газар тэргүүлэх чадваргүй байна. Жишээ нь, манай улсын хувьд малын ноос, ноолуур, арьс шир, сүү, цагаан идээний үйлдвэрлэлийн хувьд харьцангуй давуу талтай гэж ярьж, бичдэг боловч одоо болтол эдгээр түүхий эд, материалуудыг дотооддоо бүрэн дүүрэн боловсруулах хүчин чадалгүй, засгийн газрын зүгээс оновчтойгоор дэмжих эдийн засгийн нэгдсэн, тууштай бодлого байхгүйгээс уг салбарт ажиллаж байгаа хувийн хэвшлийн үйлдвэрлэгчид нь гадаад зах зээлтэй шууд өрсөлдөн, түргэн хугацаанд өсөн хөгжих боломжгүй байсаар байна.

2. Улс орон, үндэсний хэмжээнд стратегийн хувьд тэргүүлэх чиглэлийн, засгийн газрын зүгээс **зайлшгүй дэмжин хөгжүүлэх ёстой аж үйлдвэрлэлийн салбарыг тодорхойлох**, түүнийг өмнөх бүлэгт үзсэн 4 улсын тогтсон баримтууд дахь **нэгдсэн нэг, корпоратист удирдлагаар хангах төрийн байгууллага, агентлаг буюу удирдлагын оновчтой бүтэц** одоо хүртэл байгуулагдаагүй байна. Өмнөд Солонгос болон Япон Улсуудын туршлагыг өгүүлсэн шигтгээнээс үзэхэд ийм байгууллагыг аж үйлдвэрлэлийн салбарыг зах зээлийн эдийн засагт шилжүүлсэн

өмч хувьчлалыг хэрэгжүүлж эхлэхдээ хамтад нь байгуулж, тэр үеэс эхлэн аж үйлдвэрлэлийн тэргүүлэх салбарыг тодорхойлон, байгаа бааз суурин дээрээс удирдан хөгжүүлж ирсэн бол өнөө үед тодорхой амжилтад хүрсэн байх боломжтой байжээ.

Иймээс аж үйлдвэрлэлийн хөгжлийн байгууллагыг байгуулан тэргүүлэх чиглэлийн үйлдвэрлэлийн салбаруудыг хамтын шийдвэрээр тодорхойлон түүнийг нэгдсэн, тууштай бодлого, удирдлагаар хангах зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байна. Манай улсын хувьд “Үндэсний Хөгжлийн Газар”-ыг байгуулан ажиллуулж байсан боловч богинохон хугацаанд ажиллаад татан буугдсан байдаг бөгөөд энд дэвшүүлж байгаа байгууллага нь ийм өргөн хүрээний бус аж үйлдвэрлэлийн хөгжлийг улс орны хэмжээнд, бүх салбаруудын хувьд нэгтгэн удирдах, бизнесийн зохион байгуулалттай бүлгүүдтэй хамтран ажиллах, шийдвэр гаргах байгууллага байх юм.

3. Дараагийн зүйл нь манай улсын хувьд аж үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, гадаад зах зээлтэй өрсөлдөн цаашид хөгжихөд эдийн засгийн үндсэн бүтэц, институтуудын сул хөгжил саад болж байгаа нь олон улсын санхүү, эдийн засгийн байгууллагуудын тооцож гаргадаг индекс, судалгаануудаас тодорхойлогдож байна. Бизнесийн харилцааны боловсронгуй байдал болон зохицуулалт, шинийг санаачлах чадвар, хуулийн тогтолцоо ба өмчийн эрхийн аюулгүй байдлын тал дээр харьцангуй муу хөгжилтэй, эдгээр харилцаануудын үндсэн зарчмууд харьцангуй сул хөгжсөн, хамгаалагдсан байгаа нь тодорхой байна. Засгийн газар дан ганц үйлдвэрлэл гэсэн бодит зүйлийг дэмжиж хамгаалах бус түүнийг нөхцөлдүүлж байдаг бусад харилцаа, субъектив хүчин зүйлүүдийг мөн ялгаагүй тооцон хөгжүүлж, хамгаалах хэрэгтэй юм. Энэ нь зөвхөн засгийн газрын зүгээс дэмжиж хөгжүүлж буй үйлдвэрлэлийн салбарт сайнаар нөлөөлөөд зогсохгүй мөн ялгаагүй бусад үйлдвэрлэлийн салбаруудад сайнаар нөлөөлөх болно.

4. Аж үйлдвэрлэл өндөр хөгжсөн 4 улсын туршлага болон Фрезерийн Институтийн Эдийн Засгийн Эрх Чөлөөний Индексийн үр дүнгээс харахад зах зээлийн бүхий л салбарт эдийн засгийн эрх чөлөөг хангах нь тийм ч оновчтой бус байна. Тодруулбал, засгийн газар зээл болон хөдөлмөрийн зах зээлүүд дээр хүчтэй зохицуулагч, оролцогч байж эдгээр зах зээлүүдийг өөрийн дэмжиж буй аж үйлдвэрлэлийн салбарт оновчтойгоор оролцуулах нь аж үйлдвэрлэлжилтийг амжилттай хэрэгжүүлэх нэг нөхцөл болдог нь 4 улсын туршлага, тогтсон баримтаас харагдаж байна. Эдгээр улсууд нь одоо болтол эдгээр зохицуулалтуудыг хүчтэй хийсээр байна. Манай улсын хувьд “Хадгаламж, зээлийн хоршоо” хэмээх санхүүгийн байгууллагаар дамжуулан иргэд, хүмүүсийн гар дээрх сул мөнгийг татан төвлөрүүлж үйлдвэрлэл, бүтээн байгуулалтын эргэлтэнд оруулах зорилго тавьж хэрэгжүүлсэн боловч эцсийн дүндээ бүгд дампууран иргэд, жирийн хүмүүсийг хохироосон нэг том жишээ, сургамж болон үлдсэн. Үүнд, уг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн бүх талууд тодорхой хэмжээний буруутай боловч хамгийн гол нь хууль, дүрэм, журмыг нь боловсруулж гаргасан, дагаж мөрдүүлсэн,

хянаж байсан төрийн байгууллагуудын дутуу дулимаг, нэгдсэн нэг төлөвлөлт, зохион байгуулалтгүй бодлого буруутай байсан. Өөрөөр хэлбэл, энэ нь манай төрийн зүгээс зээл, хөрөнгийн зах зээлд амжилтгүй оролцсон нэг жишээ нь байсан.

5. Аж үйлдвэрлэлийн салбарт гаргаж буй, хэрэгжүүлж буй засгийн газар, төрийн шийдвэрүүд нь тууштай, тунхагийн шинж чанартай бус хэрэгжүүлэх боломжтой үйл ажиллагаа, үр дүнгийн талаарх нэгдсэн нэг цогц шийдвэр байх хэрэгтэй. Жишээ болгон авч үзэж байгаа 4 улсын туршлагаас харахад бараг бүгдээрээ Дэлхийн II дайны дараагаас аж үйлдвэржилтийн томоохон, үндэсний бодлогууд хэрэгжүүлж эхэлсэн байх ба эхний үр дүнгүүд нь 10-20 орчим жилийн дараа гарсан байдаг. Хамгийн гол нь одоо болтол үр дүнгээ хадгалан улам боловсронгуй болон хөгжсөөр байна.

Ашигласан ном зүй

Aldridge, E. I. (2004, April 3). Why do we need regulators? Predicting timing of Regulation. Toronto, Ontario, Canada.

Organization for S&M Enterprises and Regional Innovation of Japan. (2005). *Small & Medium Enterprises and Regional Innovation in Japan*. Tokyo, Japan.

The Fraser Institute. (2007). *Economic Freedom of the World 2006*. Canada: Economic Freedom Network.

Vartiainen, J. (1999). The Economics of Successful State Intervention in Industrial Transformation. In M. Woo-Cumings, *The Development State* (pp. 200-234). Cornell Studies in Political Economy.

Дэлхийн Эдийн Засгийн Форум. (2005). *Дэлхий дахины өрсөлдөх чадварын тайлан 2005-2006*. Улаанбаатар: Нээлттэй Нийгэм Хүрээлэн.

Пүрэвдорж.Л. (2001). Монгол Улсад явагдсан өмч хувьчлалын алдаа, оноо. *Монгол Улсад Өмч хувьчлал явагдаж эхэлсний 10 жилд зориулсан "Онол практикийн бага хурал"*. Улаанбаатар.

Үндэсний Статистикийн Газар. (2008). *Монгол Улсын Статистикийн Эмхэтгэл-2007*. Улаанбаатар.

Үндэсний Статистикийн Газар. (2004). *Статистик-80 жил*. Улаанбаатар.